

Bergeenden in de Westerschelde

Een telling van ruiende Bergeenden in 2004

B.W.J. Oosterbaan
R.E. Brouwer
W.A. den Boer

2004

Opdrachtgever
Rijkswaterstaat
Rijksinstituut voor Kust en Zee

Van der Goes en Groot
Ecologisch Onderzoeks- en Adviesbureau

G&G-rapport 2004-24

Van der Goes en Groot
ecologisch onderzoeks- en adviesbureau

Mariëndijk 73
2675 SZ Honselersdijk

Otterkoog 14a
1822 BW Alkmaar

www.vandergoesengroot.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting

1	Inleiding.....	7
1.1	Aanleiding en doel van het onderzoek.....	7
1.2	Het onderzoeksgebied.....	8
2	Methode.....	9
2.1	Tijdstip van tellen.....	9
2.2	Bergeendentelling.....	10
3	Resultaten.....	11
3.1	Aantallen en gedrag.....	11
3.2	Verspreiding.....	11
4	Discussie en conclusies.....	12
5	Dankwoord.....	13
6	Literatuur.....	14
Bijlage 1.	Verspreidingskaart Bergeenden.....	15
Bijlage 2.	Verspreidingskaart ruiende Bergeenden.....	16
Bijlage 3.	Verspreidingskaart niet-ruiende Bergeenden.....	17

Samenvatting

In opdracht van Rijkswaterstaat Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ) heeft Ecologisch Onderzoeks- en Adviesbureau Van der Goes en Groot in augustus 2004 een telling van Bergeenden uitgevoerd in de Westerschelde. Het doel van dit onderzoek was om de aantallen en de verspreiding van Bergeenden te bepalen. De telling was met name gericht op ruiende Bergeenden. Er is 17, 18 en 19 augustus 2004 vanaf een boot geteld. Aanvullende waarnemingen vanaf het land zijn op 18 en 19 augustus 2004 gedaan.

Er zijn 11.758 Bergeenden op en langs de platen en slikken in de Westerschelde geteld, waaronder zich 1071 juvenielen bevonden. Het aantal ruiende exemplaren bedroeg 5195 (44% van het totaal). De meeste Bergeenden, zowel ruiend als niet-ruiend, zijn in het westelijke deel van de Westerschelde op de Hooge Platen aangetroffen. In de vaargeulen zijn vrijwel geen Bergeenden waargenomen.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

In opdracht van Rijkswaterstaat Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ) heeft Ecologisch Onderzoeks- en Adviesbureau Van der Goes en Groot in augustus 2004 een telling van Bergeenden uitgevoerd in de Westerschelde. Het doel van dit onderzoek was om de aantallen en de verspreiding van Bergeenden te bepalen. De telling was met name gericht op ruiende Bergeenden.

Er zijn maar weinig plaatsen in Noordwest Europa waar Bergeenden de slagpenrui doormaken. Tijdens deze periode in de nazomer kunnen de vogels niet vliegen en zijn ze erg gevoelig voor verstoring. Dergelijke plaatsen moeten dus een hoge mate van rust hebben. De Westerschelde is één van de plaatsen die Bergeenden gebruiken als rui gebied.

Bovendien bevindt zich regelmatig meer dan één procent (dit zijn 3000 individuen) van de biogeografische populatie in de zomer in de Westerschelde. Hierdoor is de Westerschelde aangewezen in het kader van de Europese Vogelrichtlijn.

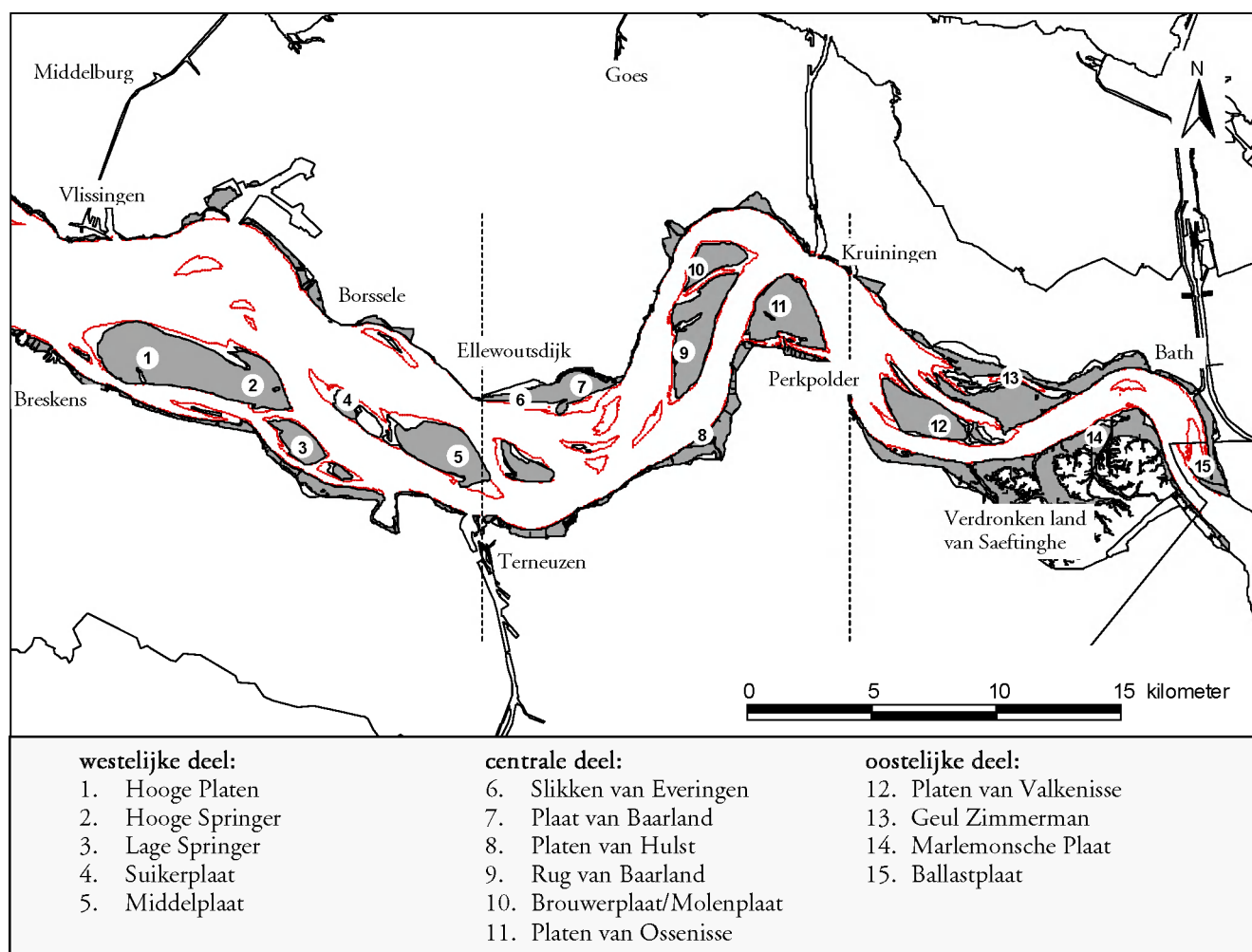
Een vergelijkbaar onderzoek naar ruiende Bergeenden in de Westerschelde is reeds in 2002 uitgevoerd (GEELHOED & SWAAN, 2002). Dit rapport behandelt de resultaten van de telling in 2004.

1.2 Het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied beslaat de gehele Westerschelde vanaf Vlissingen tot de grens met België. Het is de enige Zeeuwse zeearm die nog in open verbinding met de zee staat. Hierdoor is er tot ver in het estuarium een aanzienlijk tijverschil van ruim 4 meter. Het onderzoek concentreerde zich voornamelijk op de slikken en platen in de Westerschelde. Grote delen van de platen komen bij eb droog te liggen, maar vrijwel alle platen lopen bij vloed geheel onder.

De Westerschelde is een belangrijke vaarroute voor schepen die de Antwerpse haven en die van Terneuzen en Vlissingen aandoen. De vaargeul wordt dan ook druk bevaren. Verder wordt er in de Westerschelde gevestigd en op relatief bescheiden schaal gerecreëerd.

Het onderzoeksgebied is opgedeeld in drie stukken: een westelijk deel, een centraal deel en een oostelijk deel, zie figuur 1. In elk deel zijn de slikken en platen met nummers weergegeven.

Figuur 1. Ligging van het onderzoeksgebied met de verdeling in west, centraal en oost.

2 Methode

Voor de telling in 2004 is zoveel mogelijk de methode aangehouden, die in 2002 is gebruikt (zie GEELHOED & SWAAN, 2002).

2.1 Tijdstip van tellen

De telling van Bergeenden in de Westerschelde diende gebiedsdekkend in drie dagen vanaf een boot te worden uitgevoerd. De telling moest in de periode eind juli - eind augustus plaatsvinden, omdat dan de Bergeenden ruien. Het had de voorkeur om drie dagen aansluitend te tellen om verplaatsingen van Bergeenden zoveel mogelijk uit te sluiten. Verder moet het tijdstip van laagwater zoveel mogelijk midden overdag vallen, omdat dan de platen droogvallen en de Bergeenden beter te tellen zijn. Tenslotte moest het weer gunstig zijn

(geen regen of mist, maximaal windkracht 5).

In Tabel 1 staan de datums van de uitgevoerde tellingen. De gevolgde vaarroutes zijn met GPS vastgelegd en staan weergegeven in figuur 2. Er is steeds gestart in de haven van Terneuzen. De tellingen zijn aan de westkant van de Westerschelde begonnen, zodat met de verschuiving van het tij naar het oosten is meegegaan.

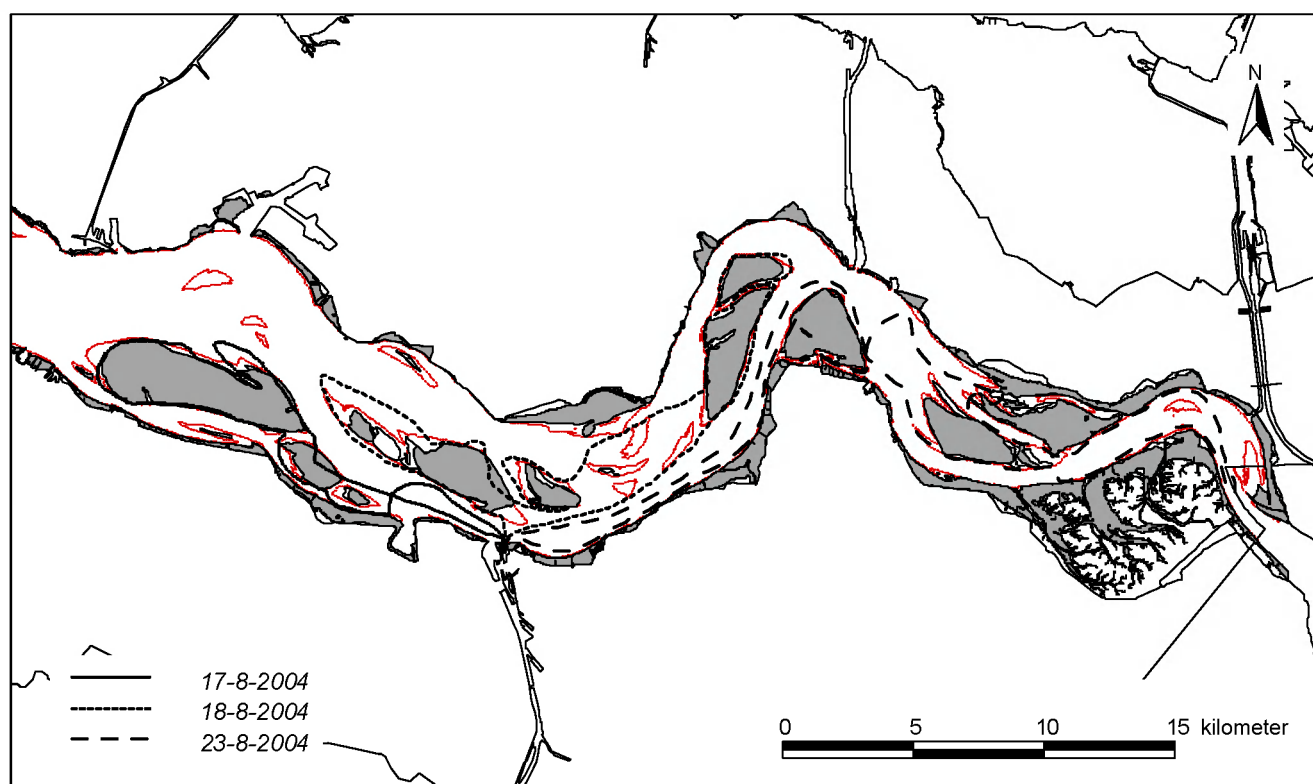
Op twee dagen (18 en 19 augustus) zijn aanvullende tellingen verricht vanaf het land. Evenals in 2002 zijn alleen die plaatsen geteld, die vanaf de boot moeilijk of niet te zien zijn. Dit zijn de slikken en platen bij Ellewoutsdijk en bij Bath, en de Platen van Ossensisse.

In de ochtend van 19 augustus stormde het langs de Nederlandse kust (tot windkracht 9), waardoor een telling vanaf de boot zinloos zou zijn geweest. Ook de volgende dagen bleef het weer onstuimig, zodat het oostelijke deel pas de 23^e kon worden geteld.

Tabel 1.

Overzicht telomstandigheden. Laag- en hoogwater geldt voor Terneuzen.

datum	vanaf	deel	gebied	laagwater	hoogwater	tijd	weer
17-8-04	boot	west	Hooge Platen t/m Lage Springer	10:32	16:28	8:45 - 16:00	21 °C, ZZW (2) 3, 25% bewolking
18-8-04	boot	centraal	Suikerplaat t/m Molenplaat			8:30 - 17:00	20 °C, Z 5,
18-8-04	land	centraal	Slikken van Everingen, Plaat van Baarland, Platen van Ossensisse	11:11	17:01	9:00 - 15:15	40% bewolking
19-8-04	land	oost	Bath, Ballastplaat	11:45	17:36	12:00 - 16:00	20 °C, ZW 7, 70% bewolking
23-8-04	boot	oost	Platen van Ossensisse t/m Ballastplaat	14:14	20:17	9:30 - 20:30	21 °C, ZO 3 (4), 50% bewolking

Figuur 2. Vaarroutes op de drie teldagen.

2.2 Bergeendentelling

De telling is uitgevoerd vanaf de Denick II, een boot van Rederij Denick, die ook door Rijkswaterstaat wordt gebruikt voor peilingen in de Westerschelde.

Tijdens de tellingen zijn de volgende gegevens genoteerd:

- ♣ plaats
- ♣ aantal
- ♣ ruistadium
- ♣ leeftijd
- ♣ gedrag

Met behulp van GPS en kompas zijn groepen Bergeenden zo nauwkeurig mogelijk gekarteerd. De GPS legt de coördinaten van de boot vast en met behulp van het kompas kan de richting van de groep worden bepaald. Hierbij werd een schatting gemaakt van de afstand waarop de Bergeenden zich bevonden. De locatie van het midden van een groep is bepaald, omdat groepen Bergeenden al gauw enkele honderden meters bestrijken. Dit geldt vooral voor verspreid staande, foeragerende Bergeenden. Meerdere keren is tevens door middel van kruispeilingen de exacte locatie van de groep vastgesteld. Dit is vooral gedaan om groepen op grote afstand nauwkeurig in te kunnen tekenen.

Er werd vanaf het dak van de boot geteld, omdat dan een beter zicht over de zandplaat is te krijgen. De twee (de eerste dag drie) waarnemers bevonden zich ruim twee meter boven het wateroppervlak. Bergeenden zijn geteld met behulp van tien maal vergrotende verrekijkers. Meestal werd voor nauwkeurige waarnemingen eveneens twintig tot zestig maal vergrotende telescopen gebruikt. Deze werden vaak op een vergroting van circa dertig maal gebruikt. Er werd geteld terwijl de boot langzaam doorvoer (enkele km/uur). Er is zo voldoende tijd om alle gegevens te verzamelen. Alleen bij grote aantallen of onoverzichtelijke groepen werd de boot stilgelegd. Bij grote groepen zijn de aantallen zo nauwkeurig mogelijk geschat.

Er is onderscheid gemaakt tussen wel of geen rui. Bij verreweg de meeste individuen kon dit onderscheid goed worden gemaakt. Zelfs op grote afstand is het ontbreken van de zwarte handpennen nog goed te zien. Bovendien zwemmen de ruiende individuen vrijwel altijd in compacte groepen in tegenstelling tot niet-ruiende exemplaren. Bij losstaande individuen, die midden op de plaat foerageren, is nooit rui vastgesteld.

Van zoveel mogelijk individuen is getracht de leeftijd vast te stellen. Hierbij is onderscheid

gemaakt tussen adulte en juveniele vogels. Indien de groep te groot of te ver weg was, is een percentage juvenielen geschat. Dit percentage is genomen over de vogels die het best zichtbaar, dus het meest dichtbij, waren.

Het gedrag is op dezelfde manier als de leeftijd bepaald: bij grote groepen is een percentage geschat. Bij het gedrag werd foerageren, rusten (staan of zitten) en zwemmen onderscheiden.

Gedurende de tellingen van Bergeenden rond de platen is herhaaldelijk de omgeving gescand op verplaatsingen. Ook is tijdens het varen speciaal gelet op al dan niet ruiende Bergeenden, die zich in de vaargeul bevonden.

3 Resultaten

3.1 Aantallen en gedrag

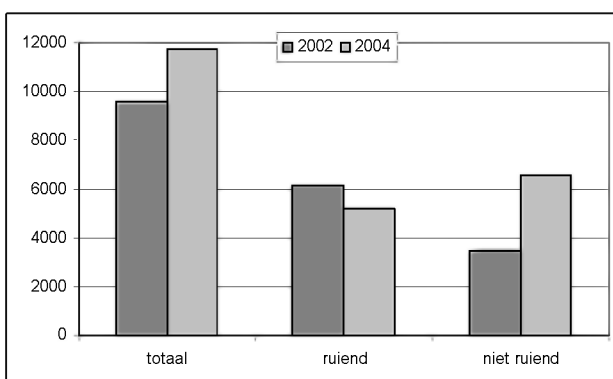
In onderstaande tabel worden alle resultaten van de tellingen in 2004 weergegeven.

Tabel 2.
Overzicht Bergeenden in ruistadia, leeftijd en gedrag.

Gedrag/Leeftijd	niet ruiend			ruiend	
	ad	juv	totaal	ad	totaal
foerageren	3692	744	4436	657	5093
rusten	1800	324	2124	1089	3213
zwemmen		3	3	3449	3452
totaal	5492	1071	6563	5195	11758

In totaal zijn er 11.758 Bergeenden in de Westerschelde geteld. Ruim duizend hiervan betrof juveniele vogels (9,1%). Het aantal ruiende exemplaren bedroeg bijna 5200, wat neerkomt op 44% van het totaal.

In figuur 3 zijn de totale aantallen weergegeven. Ter vergelijking zijn eveneens de aantallen van half augustus 2002 vermeld.

Figuur 3. Aantal ruiende en niet-ruiende Bergeenden in 2002 en 2004.

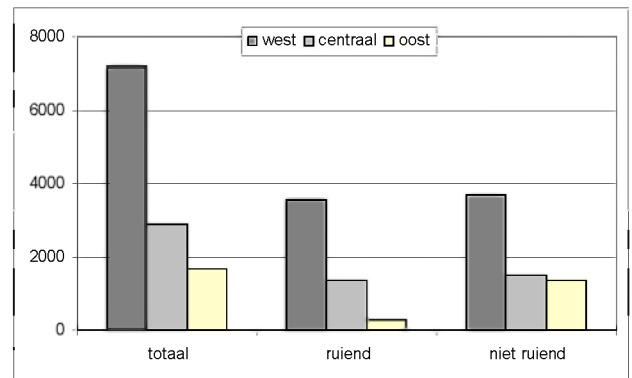
Uit Tabel 2 blijkt verder dat vrijwel zonder uitzondering alle zwemmende Bergeenden in de rui zijn. Behalve zwemmend zijn in 33% van de gevallen deze ruiers ook rustend of foeragerend langs de waterlijn waargenomen. Bij de niet-ruiende en juveniele vogels is het aandeel foeragerders veel hoger: ruim tweederde.

3.2 Verspreiding

De verspreidingskaart van de tellingen van alle Bergeenden is te vinden in Bijlage 1. In Bijlage 2 staat de verspreiding van alleen de ruiende Bergeenden weer-

gegeven en in Bijlage 3 die van de niet-ruiende Bergeenden (uitgesplitst naar adult en juveniel).

De meeste Bergeenden, zowel ruiend als niet-ruiend, bevinden zich in het westelijke deel van de Westerschelde. Dit komt terug in figuur 4, waarin ook een onderverdeling naar ruiend en niet-ruiend is gemaakt.

Figuur 4. Verdeling van ruiende en niet-ruiende Bergeenden over westelijke, centrale en oostelijke Westerschelde.

De meeste ruiende Bergeenden bevonden zich aan de noordkant van de Hooge Platen en de Hooge Springer. Ook op de Middelpaat, de Rug van Baarland en de Platen van Ossensisse bevonden zich concentraties ruiende exemplaren.

De hoogste aantallen niet-ruiende Bergeenden zijn eveneens op de Hooge Platen waargenomen. Ze foeragerden of rustten hier midden op de plaat. Geregeld vlogen kleine groepjes van de ene kant van de plaat naar de andere kant. Op vrijwel elke andere zandplaat in de Westerschelde zijn niet-ruiende vogels waargenomen.

4 Discussie en conclusies

De totale aantallen zijn iets toegenomen ten opzichte van 2002. Dit past in de algemene trend. Het aantal Bergeenden in augustus in de Westerschelde neemt al sinds begin jaren negentig toe. Van enkele duizenden stijgen de aantallen geleidelijk tot meer dan 7.000 eind jaren negentig en tot boven de 10.000 sinds 2001. De getelde aantallen van de laatste jaren staan in Tabel 3.

Tabel 3.

Aantallen Bergeenden in de Westerschelde tijdens de augustusmonitoring (gegevens Rijkswaterstaat).

jaar	aantal Bergeenden
aug 1999	5122
aug 2000	8693
aug 2001	10725
aug 2002	8438
aug 2003	16882

Het aantal ruiers was in 2004 wat lager dan in 2002. Dit kan worden veroorzaakt door het tijdstip van de telling. De aantallen ruiers in 2004 (5195 vogels op 17-23 augustus) liggen tussen die van 13-15 augustus (6113) en 28-30 augustus 2002 (1763) in (GEELHOED & SWAAN, 2002). De hoogste aantallen ruiers zijn in de eerste helft van augustus te verwachten.

Vergeleken met 2002 is de verspreiding meer naar het westen opgeschoven. De Hooge Platen waren verreweg het belangrijkste in 2004, terwijl in 2002 ook grote groepen bij de Rug van Baarland en de Platen van Ossensisse zijn gezien. Op deze laatste locatie waren wel veel Bergeenden present, maar waarschijnlijk was een aanzienlijk aantal al doorgeruid. Binnen een grote groep Bergeenden ging een compacte groep ruiers geleidelijk over in een verspreid staande groep niet-ruiers. Bij een telling een week eerder zou een groter deel van de groep nog als ruier zijn geclassificeerd.

Ook in 2004 is speciaal gelet op ruiende Bergeenden in de vaargeul, maar ook nu zijn deze nauwelijks waargenomen. Slechts twee keer zijn Bergeenden gezien, die zich verder van de platen op open water begaven. Eenmaal is een groep van 21 ruiende Bergeenden zwemmend ten noorden van de Suikerplaat waargenomen. Het is wel zeer toevallig dat de enige in de vaargeul zwemmende groep, die GEELHOED & SWAAN (2002) hebben waargenomen, zich eveneens in deze omgeving ophield en ook uit 21 ruiers bestond!

Het andere geval betrof één ruiende Bergeend, die net de vaargeul was overgezwommen. Hij was

waarschijnlijk afkomstig van de groep ruiers bij Ellewoutsdijk en op weg naar de grote groep ruiers op de Middelpaalt.

Tijdens de landtellingen en tijdens het varen zijn sommige platen ter controle twee keer geteld (zitten de aantallen die we gisteren telden er nog?). Dit geldt bijvoorbeeld voor de Middelpaalt, de Rug van Baarland en de Platen van Ossensisse. Vooral bij deze laatste is nauwkeurig gekeken of er verschillen waren tussen de landtelling van 18 augustus en de boottelling van 23 augustus. Het bleek echter dat zowel de aantallen als de verdeling over ruiers en niet-ruiers goed overeen kwamen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat er van grote verplaatsingen tussen de teldagen geen sprake is geweest.

Bij platen die zowel vanaf het land als vanaf de boot zijn geteld, zijn alleen de gegevens van de boottelling in deze rapportage opgenomen. De tellingen vanaf het land zijn alleen dan opgenomen als ze een aanvulling op de boottellingen vormden.

5 Dankwoord

Graag willen wij hierbij de mensen van Rederij Denick bedanken voor het verhuren van de boot. Alexander de Vries stond elke dag voor ons klaar, verzorgde een prima lunch aan boord en regelde op de achtergrond dat de tellingen goed konden verlopen. Ook toen het weer tegen zat en we genoodzaakt waren een andere dag de telling te doen, konden we met hem snel tot een oplossing komen. Speciale dank gaat ook uit naar de schipper Leen Herebout. De boot lag elke dag voor ons klaar en aanwijzingen omtrent de vaarroute en het benaderen van Bergeenden werden altijd serieus genomen. Ondanks het feit dat wij door de smalste en ondiepste wateren wilden varen hebben we slechts één keer kort vastgezeten op een zandbank! En tussen de tellingen door werden we vermaakt met verhalen over de Westerschelde in vroegere tijden. De samenwerking met hun beiden hebben wij als zeer prettig ervaren.

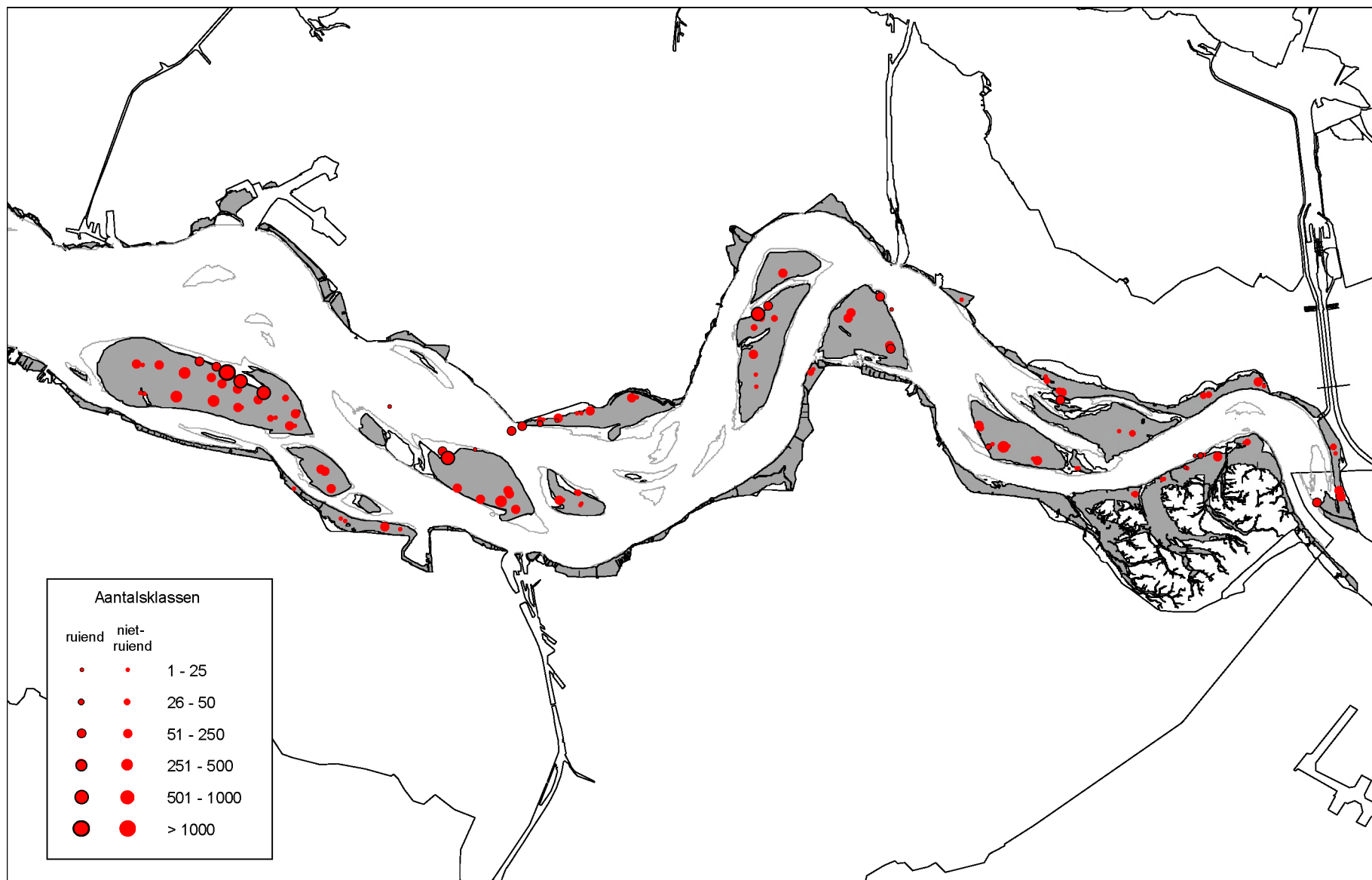
Verder willen we Peter Meininger en Cor Berrevoets van het RIKZ bedanken voor het kritisch doorlezen van het concept van dit rapport.

6 Literatuur

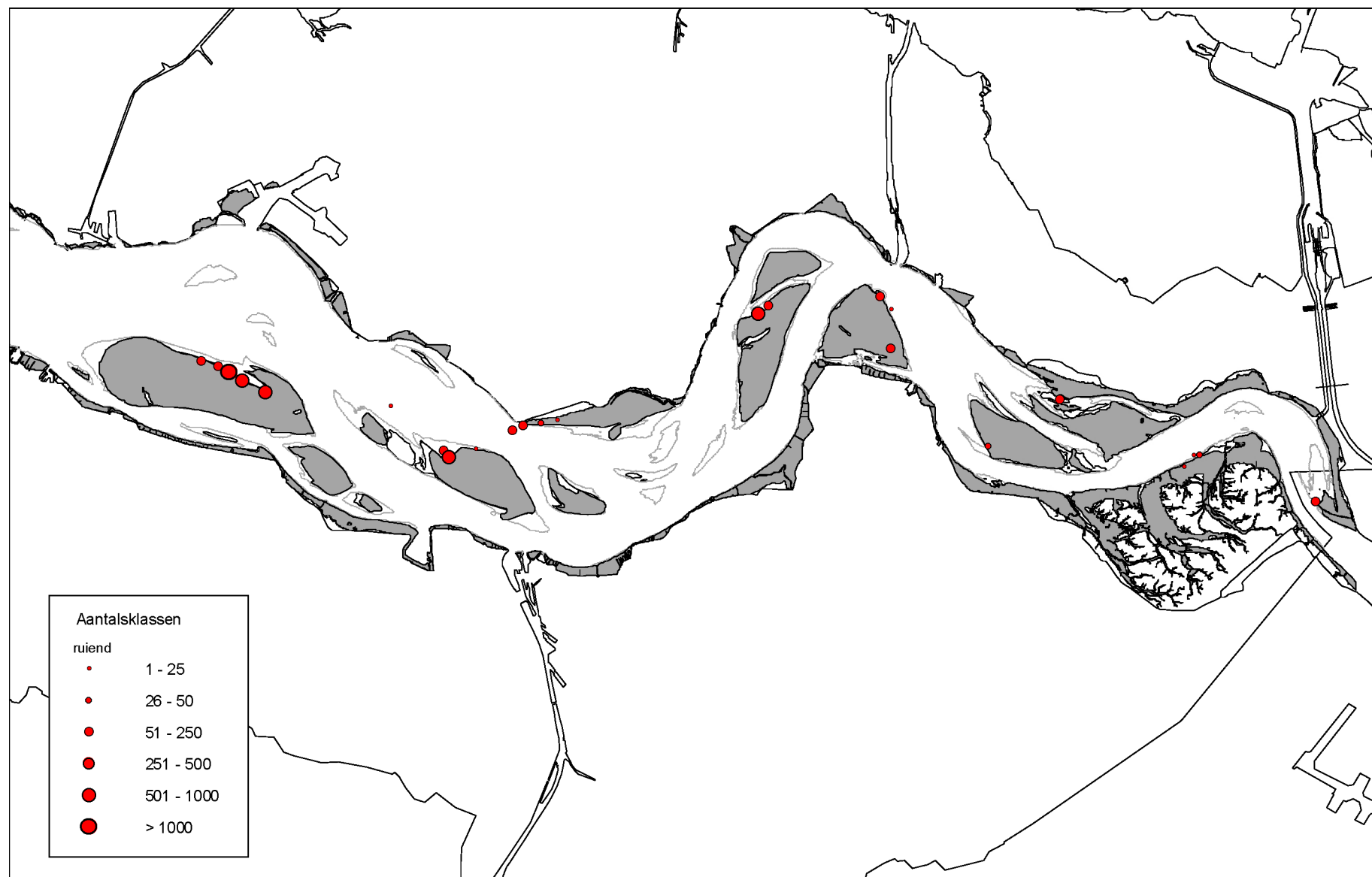
GEELHOED, S.C.V. & A.H. SWAAN, 2002. Ruiende
Bergeenden in de Westerschelde. 0055 BFO
Bureau Fauna Onderzoek, Egmond-Binnen.

Bijlage 1. Verspreidingskaart Bergeenden

Bijlage 2. Verspreidingskaart ruiende Bergeenden

Bijlage 3. Verspreidingskaart niet-ruierende Bergeenden

